

Srednjovekovni stakleni predmeti sa lokaliteta Šabačka tvrđava

Arheološkim istraživanjima koja su tokom 2004. godine sprovedena na Šabačkoj tvrđavi, među pokretnim materijalom konstatovan je i određeni broj staklenih fragmenata, koji su pronađeni oko prvo-bitnog utvrđenja iz 15. veka u otpadnim jamama, u slojevima koji se datuju u vreme 17. i 18. veka. Serija je brojala 89 autopsijskih fragmenata koji su analitički i tipološki obrađeni. Analizom je utvrđeno da među staklenim materijalom imamo zastupljene tri kategorije nalaza: posude, nakit i staklene bombe. Među posudama razlikujemo četiri grupe: boce, čaše, bočice i zdele koje su izrađivane u periodu od 16. do 18. veka. Najinteresantniju grupu nalaza činile su staklene bombe koje su pripadale turskom i austrijskom vojnom arsenalu. Fragmen-tovani nalazi pokazuju da su one korišćene za napad na tvrđavu, mada beležimo i nekoliko primera celih bombi koje su pripadale turskim vojnim formacijama i datujemo ih u vreme od 16. do 18. veka.

Uvod

Šabačka tvrđava, koja se nalazi na obali Save, jedan kilometar severozapadno od centra grada Šapca, sagrađena je 1470. godine, po dolasku Turaka na područje današnje Mačve (Arsić 2004: 18). Za vreme vladavine ugarskog kralja Matije Korvina, 1476. go-dine, primat nad tvrđavom preuzima Ugarska, sve do 1521. godine, kada sultan Sulejman Veličansveni vraća tvrđavu u turske ruke (Milutinović 2004: 12). Nakon austrijsko-turskih ratova, 1739. godine Šabačka tvrđava je, Požarevačkim mitem, pripala Austriji, da bi posle četvrtog austri-

jsko-turskog rata opet bila u rukama Turaka, sve do druge polovine 19. veka (Milutinović 2004: 16).

Arheološka iskopavanja unutar centralnog dela artiljeriskog utvrđenja vršena su u periodu od 1963. do 1972. godine od strane arheologa Milivoja Vasiljevića, da bi 2004. godine dalja zaštitna istraživanja Šabačke tvrđave vršio Zavod za zaštitu spomenika kulture iz Valjeva u saradnji sa Narodnim muzejem iz Šapca (Ković 2004: 34).

Materijal i metode

Serija staklenog materijala sadržala je ukupno 89 autopsijskih fragmenata koji su analitički obrađeni po sistemu koji je sadržavao sledeće grupe podataka:

- tehnički podaci;
- opšti podaci – stanje očuvanosti, deo posude, tip posude;
- tehnomo-foloski podaci – način izrade, boja;
- formalni podaci – forma delova posuda;
- metrički podaci – prečnik oboda i dna i
- ornamentika.

Rezultati dobijeni ovom metodom upoređeni su sa materijalom konstatovanim na lokalitetima 16 – 18. veka koji su delom publikovani. S obzirom da ne postoji veliki broj lokaliteta koji se nalazi na graničnoj teritoriji, materijal je uporeden sa nalazima otkrivenim u unutrašnjosti, a koji odgovaraju ovom vremenskom periodu.

Problem i cilj istraživanja

Kako je tvrđava tokom svog viševkovnog postojanja bila više puta osvajana od strane Turaka i Austrijanaca, cilj ovog istraživanja bio je da se stakleni materijal, konstatovan na lokalitetu Šabačka tvrđava, analizom oblika i formi i njihovom zastu-

---

Teodora Radišić (1990), Novi Sad, Momčila Tapavice 12, učenica 2. razreda gimnazije "Jovan Jovanović Zmaj" u Novom Sadu

Nina Moldvai (1991), Novi Sad, Pitagorina 11, učenica 1. razreda gimnazije "Jovan Jovanović Zmaj" u Novom Sadu

MENTOR: Tamara Mladenović, student arheologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu

pljenošću kulturno opredeli i veže za jedan ili drugi etnički element i vreme. Dobijene informacije u mnogome bi doprinele razumevanju dinamike na prostoru Šabačke tvrđave u periodu 16-18. veka.

Problem u istraživanju bio je nedostatak uporednog materijala sa lokaliteta istog perioda koji su istraženi na tadašnjoj teritoriji granice Turske i Austrije. Iako je istražen veliki broj lokaliteta koji odgovara našem problemu, ne postoje objavljeni rezultati istraživanja staklenog materijala, sem sa lokaliteta Beograd.

Radni problem se ogleda u nepotpunom dokumentovanju ove vrste nalaza, što podrazumeva da je materijal prikupljan bez osnovnih arheoloških podataka i dokumentacije. Olakšavajući okolnost čini jedini sačuvan podatak da su svi nalazi konstatovani u unutrašnjosti Šabačke tvrđave.

Rezultati

Analitičkom obradom utvrđeno je da nalaze možemo svrstati u tri kategorije kojima pripadaju posude, nakit i staklene bombe.

Posude. Među staklenim posudama razlikujemo četiri grupe nalaza: boce, čaše, bočice i zdele.

Najbrojniju grupu nalaza čine boce, gde razlikujemo pet tipova: sa dugim i kratkim vratom, sa okruglim i četvrtastim dnom i boce sa izlivnikom.

Slika 1.
Boce sa dugim vratom (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 1.
Bottles with long neck (photo: Vladimir Pecikoza)

Boce sa dugim vratom napravljene su od mutnog ili od providnog stakla, koje je od stajanja počelo da propada (slika 1). Na površini su se pojavile sedefaste ljuspice koje se na dodir veoma lako odstranjuju, tako da je pri obradi bilo potrebno paziti da ih se što manje skine. Na njima nisu prisutni ornamenti. Po formi oboda i vrata mogu se podeliti na tri podtipa. To su boce sa ispušćenim obodom koji je izvučen ka

spolja, ravnim vratom i zakošenim rebrima koja se nalaze na vratu ili na obodu. Boce sa levkastim vratom imaju blago profilisani obod koji je zakošen ka spolja, ili je u obliku diska. Neke boce imaju prsten koji se nalazi neposredno ispod oboda i vrat im je ravan ili se širi prema ramenu. Boce sa neprofilisanim grlićem imaju ravan obod koji se ravno spušta u vrat. Neposredno ispod oboda nalazi se prsten koji je u vidu trake obmotan oko vrata ili je talasast. Sa spoljašnje strane primećuju se gusta i blago ispušćena i zakošena rebra.

Boce sa kratkim vratom izrađene su od providnog i providnozelenog stakla. Među njima razlikujemo one sa neprofilisanim obodom i one sa debelim ispušćenim obodom u obliku diska, sa ravnim vratom i četvrtastim trbuhom, zaobljenim na ivicama. Kod oba tipa javlja se oštar prelaz iz vrata u rame.

Kod boca sa okruglim dnom razlikujemo one sa ravnim i sa kupasto udubljenim dnom. Boce koje imaju udubljeno dno razlikuju se među sobom po stepenu udubljenja. Tako imamo boce sa blagim udubljenjem, čiji je vrh skroz zaobljen, zatim one sa većim udubljenjem i zašiljenijim vrhom, kao i sa kupastim dnom. Kod jednog primerka iznad dna postoji i ispušćenje u obliku prstena. Zabeležena su dna boca izrađena od providnog stakla, sa izraženim propadanjem, i jedan fragment maslinaste boje.

Među bocama sa četvrtastim dnom razlikujemo one koje imaju pravougaonu ili kvadratnu osnovu rađene od providnog stakla na kojem je propadanje veoma izraženo.

Najmanje zastupljen tip u ovoj grupi su boce sa izlivnikom. Jedan fragmenat takve boce imao je izlivnik vertikalne forme sa izvijenim krajem (slika 2).

Slika 2. Izlivnik (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 2. A tank (photo: Vladimir Pecikoza)

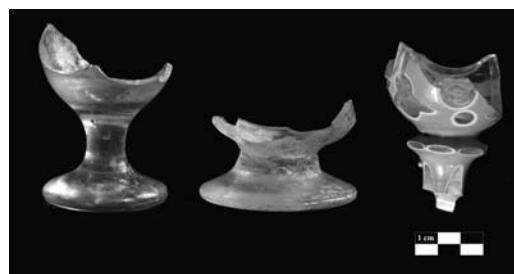
Drugu grupu predmeta činile su čaše među kojima razlikujemo nekoliko tipova: konične, čaše sa

drškom, sa nožicom, sa neprofilisanim i izvučenim obodom, kao i čaše sa obodom zakošenim ka unutra.

Među koničnim čašama levkaste forme, koje se šire od dna ka vrhu, razlikujemo one izrađene od mutnog stakla sa vertikalnim, slabo izraženim rebri-ma sa spoljašnje strane, kao i čaše malih dimenzija, bez ornamenta, napravljene od providnog stakla.

Čaše sa drškom zastupljene su u dva međusobno različita primerka. Kod prvog, obod je zakošen ka spolja i spušta se ka ravnom trbuhu, na kojem postoji horizontalna izražena rebra sa ispušćenim obodom i okruglim, blago udubljenim dnom, na kome neposredno iznad njega postoji osnova drške. Napravljena je od providnog stakla, na kojem je propadanje izraženo. Drugi primerak ima ravan, pri dnu malo sužen trbuh, na kome su gusta i izražena rebra, sa drškom čiji je gornji deo ispušćen. Dno je okruglo, sa malim stepenom udubljenja. I ovaj fragment čaše je napravljen od providnog stakla, ali njena površina nije propala.

Čaše sa nožicom imaju sferičan trbuh, dok je ornament prisutan samo kod jednog nalaza i čini ga floralni motiv urađen zelenom i belom bojom na providnom staklu. Na nožici se nalazi osmuogaoni prsten (kanelura) koji je urađen istim bojama (slika 3). Kod dva nalaza nema tragova ornamenta, ali se među sobom razlikuju po formi postolja i nožice. Kod prvog nalaza nožica se u sredini sužava i dno je ravno, dok je kod drugog nožica veoma kratka i ima oštar prelaz u postolje.

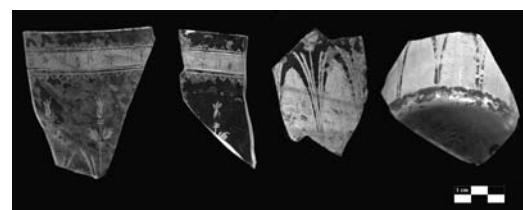

Slika 3. Čaše sa nožicom (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 3. Glasses with legs (photo: Vladimir Pecikoza)

Na čašama sa neprofilisanim obodom i ravnim trbuhom uglavnom je zastupljen ornament različitog motiva, što čini glavnu odliku ovog tipa. Ornamente čini traka zlatne boje, smeštena ispod oboda, naizmenično urezane, paralelno vertikalne crtice i krstići,

koji se nalaze u traci ispod oboda. Iznad i ispod trake urezana je izlomljena linija (slika 4). Treću grupu ornamenta čini motiv u obliku listova, između kojih se izvijaju travke. Glavna stabljika, smeštena na dnu čaše, na sebi ima dve paralelne horizontalne linije i listiće, i završava se cvetom. Ipak, u okviru ovog tipa konstatovano je nekoliko nalaza koji nemaju ornamente.

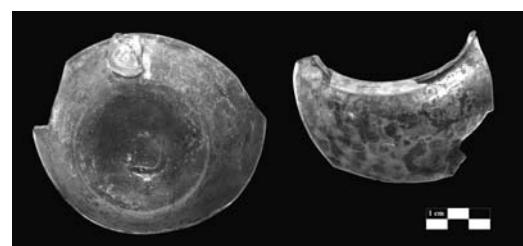

Slika 4. Čaše sa ornamentima (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 4. Glasses with ornaments (photo: Vladimir Pecikoza)

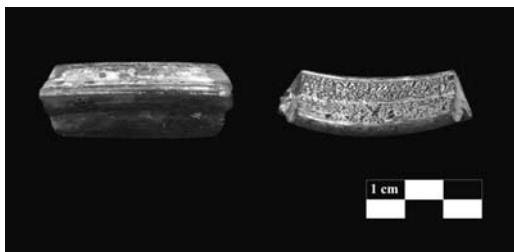
Bočice malih dimenzija i bez ornamenata predstavljaju treću grupu nalaza. Na jednoj bočici, od providno-zelenog stakla, obod je ispušćen ka spolja, a vrat se levkasto širi ka ramenu. Druga bočica, izrađena od providnog stakla sa mehurićima, ima dno kvadratnog oblika sa udubljem, kao i oštar prelaz između dna i trbuha. Stranice bočice ne prate ravnu liniju, već su udubljene ka unutrašnjosti.

Zdele čine četvrtu grupu nalaza i napravljene su od providnog stakla, na kome je izražen početni stadijum propadanja. Sferičnog su oblika i među njima razlikujemo zdelu sa blago izvučenim diskoidalnim obodom i oštrim prelazom iz kratkog vrata u rame, kao i onu sa neprofilisanim obodom, zaobljenim trbuhom i okruglim udubljenim dnom, između kojih je oštar prelaz (slika 5).

Slika 5. Zdela (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 5. A Bowl (photo: Vladimir Pecikoza)

Slika 6. Narukvica (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 6. A Bracelet (photo: Vladimir Pecikoza)

Nakit. U drugu kategoriju staklenih nalaza ubrajamо nakit. Konstatovan je samo jedan fragment narukvice, malih dimenzija širine jedan centimetar, napravljen od plave staklene paste na čijoj se sredini nalazi ispučenje (slika 6).

Staklene bombe. Staklene bombe predstavljaju treću kategoriju nalaza. Sačuvane su dve cele i osam fragmenatovanih. Po obliku razlikujemo one sa elipsoidnim i loptastim telom, dok se po formi vrata razlikuju bombe sa ravnim kratkim ili levkastim vratom (slika 7).

Slika 7. Staklene bombe (foto: Vladimir Pecikoza)

Figure 7. Bombs made of glass
(photo: Vladimir Pecikoza)

Bomba sa kratkim vratom ima oštar prelaz u loptasto telo, i njena visina i širina iznose osam centimetara. Iste dimenzije ima i bomba elipsoidnog oblika koja ima levkast vrat sa otvorom kroz koje je stavljan barut ili tečni eksploziv, prečnika od 1 do 2 cm. Debljina zidova bombe varira od 1.5 do 2 cm. Boja je sjajno crna ili siva, dok je u preseku crna,

siva ili zelena. Na nekim fragmentima postoje ornamenti koji nisu stilizovani, već su u vidu koncentričnih linija.

Diskusija

U Srbiju tokom 16. i prve polovine 17. veka uvozi se staklo iz turskih i srednjeevropskih radio-nica, da bi sa kraja 17. veka uvoz iz istočnih zemalja bivao potisnut (Bajalović Hadži-Pešić 1989: 67). Austrija do kraja 19. veka sprečava uvoz staklene robe iz drugih zemalja i osamostaljivanje srpske staklare otvorene sredinom 19. veka (Vujakljić 1992: 18).

Pronalaskom veštačkog stakla, još u starom Egiptu su usavršena dva načina obrade staklene mase (Vujakljić 1992: 8). Jedan od načina obrade je izlivanje u kalup, kojim se dobijalo puno staklo, dok su se slobodnim duvanjem ili duvanjem u kalup dobijali fini oblici (Vujakljić 1992: 10). Vekovima se nije menjao način obrade, čak ni sa pojavom fabrika, kada je samo usavršen, ali su se zato menjale umetničke tehnike ukrašavanja. U periodu od 16. do 18. veka u Evropi su dominirale tehnike zlatnih listova i hiljadu cvetova, koje su korišćene za ukrašavanje luksuznog stakla (Vujakljić 1992: 12). Bojenje se vršilo prozirnim emajliranim i transparentnim bojama, ili tehnikom pozlate (Vujakljić 1992: 12).

Na staklenom materijalu sa Šabačke tvrdave pronađeni su samo predmeti obradeni slobodnim duvanjem i duvanjem u kalup. Kod fragmenata koji su rađeni slobodnim duvanjem vide se određene nepravilnosti. Staklo nije iste debljine, primećuju se neravnine i prstenasta ispučenja koja imaju nepravilnu formu. Fragmenti izrađeni tehnikom duvanja u kalup, za razliku od prethodnih, pravilne su forme i glatkih strana. Takođe, na pojedinim fragmentima imamo pojavu kombinacije obe tehnike. To se najbolje primećuje kod boca čiji je grlić rađen naknadno tehnikom slobodnog duvanja.

Kako je obraden stakleni materijal bio pronađen u otpadnim jamama i bio izložen vlagi, vremenom je počeo da propada, što se vidi na velikom broju fragmenata, ali postoje i savršeno očuvani primeri, što nam svedoči o kvalitetu uvoženog stakla.

Ornamenti su prisutni na malom broju nalaza i rađeni su tehnikom urezivanja i staklenih niti. Preovlađuju čaše sa floralnim motivima koji su rađeni urezivanjem i bojenjem, a analogija ovim omamen-

timu nije nađena ni na jednom lokalitetu koji odgovara periodu od 16. do 18. veka.

Poređenjem sa nalazima sa drugih lokaliteta utvrđene su pojedine sličnosti, naročito kada su u pitanju boce. Tako je boca sa kratkim vratom, diskoidalno ispušćenim obodom i četvrtaštim telom analogna boci mađarskog porekla iz druge polovine 18. veka. Jedina razlika između boce sa Šabačke tvrđave i mađarske boce je prisustvo ornamenata na mađarskoj (Borsos 1965: 52). U beogradskom Gornjem gradu pronađen je vrat boce sa rebrastim ispušćenjima na obodu i vratu, datovan u 15. vek (Han 1984: 27). Ovakva dekoracija je retka na gotičkom staklu zapadne Evrope, ali je primenjivana još na antičkom rimskom, egipatskom iz perioda od 11. do 13. veka, korintskom i venecijanskom staklu (Han 1984: 24-25). Ovaj tip oboda boce pronađen je i na Šabačkoj tvrđavi, i njegov nastanak možemo ograničiti u period od 14. do 15. veka (Han 1984: 25). Boce prvenstveno trpeznih, ali i drugih namena, uvožene su od 16. do 18. veka, kako za vreme turske vladavine, tako i za vreme austrijske (Bajalović-Hadži-Pešić 1989: 73). U 18. veku u Srbiju počinju da se uvoze dugovrate boce sa ispušćenim obodom i rebrima, a primerci ovog tipa boca pronađeni su u otpadnim jamama u beogradskom Donjem gradu i datovani su novcem (Bajalović-Hadži-Pešić 1989: 73). Na osnovu ovog podatka, analogni primerak sa Šabačke tvrđave možemo smestiti u 18. vek. Često se pronalaze samo delovi nekih boca, obično dna i grlića, na osnovu kojih vršimo analogiju. Tako su na srednjovekovnom Bribiru pronađeni fragmenti grlića boca sa zakošenim obodima koje pripadaju boci koja se naziva ingistera i karakteristična je za gotički tip stakla iz 14. veka, ali se njihove različite tipološke varijante javljaju do 17. veka (Delonga 1988: 103). Isti takvi fragmenti nađeni su pri istraživanju Šabačke tvrđave, ali ne možemo sa sigurnošću da tvrdimo da su pripadali ovom tipu boca samo na osnovu oboda i grlića – za to bi nam bila potrebna cela boca ili bar deo vrata i trbuha. Kupasto udubljena dna na bocama česta su pojava, šta više redovna, samo je stepen udubljenja drugačiji, te nije neobično to što se ona javljaju i na Bribiru i na Šabačkoj tvrđavi (Delonga 1988: 93).

Sličnosti staklenog materijala sa drugim srednjovekovnim lokalitetima su uočene i kod čaša. Tako je čaša sa ravnim obodom i trbuhom, koja ima zlatnu nit neposredno ispod oboda, analogna čaši sa Bribiru koja je iste forme, ali je boja niti plava (Delonga

1988: 91). Beležimo pojavu da na staklenom materijalu, kome pripada i ova čaša, na Bribiru imamo slučaj da je staklo uvoženo iz venecijansko-muranskih radionica, rađeno tehnikom staklenih niti koja se javlja još u 13. veku kao dekor na venecijanskom staklu i traje tokom 14. i 15. veka (Delonga 1988: 99). Na osnovu toga možemo prepostaviti da su tu tehniku ili preuzele srednjeevropske radionice, ili da je ovaj tip čaša uvožen iz Venecije u Srbiju u periodu 14. i 15. veka. Nalazi sa turskog utvrđenja Fethislam značajni su jer ukazuju na postojanje nekoliko turskih staklarskih radionica na Balkanu tokom 17. veka (Han 1984: 64). Na Šabačkoj tvrđavi pronađeni su fragmenti koničnih čaša, čija sličnost sa fetislamskim staklom iz 17. i 18. veka, u skladu sa prepostavkama, ukazuje na postojanje i turskog stakla na ovom lokalitetu (Han 1984: 63).

Staklene bombe se najpre spominju u Egiptu oko 10. i 11. veka, zatim postoje podaci da su korišćene u krstaškim ratovima i da se javljaju ponovo tek u 16. veku u Turskom carstvu kada se proizvode za potrebe ratovanja Sulejmana Veličanstvenog, pod nazivom "Humbare", da bi se tokom 17. i 18. veka njihova proizvodnja pojačala i u Nemačkoj (Bajalović-Hadži-Pešić 1989: 169). One su predstavljale deo ratnog arsenala koji je najintenzivnije korišćen u vreme austrijsko-turskih ratova na prostoru Balkana. Na teritoriji Srbije, otkrivene su u stratigrafskim slojevima iz 16. i 17. veka, na prostoru despotske palate u Golupcu, turskom utvrđenju Ram i beogradskom Gornjem Gradu sa unutrašnjim utvrđenjem (Bajalović-Hadži-Pešić 1989: 161).

Staklene bombe rađene su tehnikama slobodnog duvanja ili duvanja u kalup. Veličina, boja i oblik grlića već opredeljenih staklenih bombi, poklapa se sa bombama pronađenim na Šabačkoj tvrđavi. One su punjene zapaljivim tečnostima i ispaljivane posebnim spravama. Kada dođe do prosipanja sadržaja, pomoću zapaljenih strela izazivani su požari na protivničkom utvrđenju (Bajalović-Hadži-Pešić 1989: 165). Drugi način korišćenja bombi je punjenje barutom i zatvaranje zapušaćem kroz koji je provlačen fitilj. On je bio paljen neposredno pre bacanja, a do eksplozije je dolazilo zbog visoke temperature zapaljenog baruta neposredno iznad cilja. Delovi raspršenog materijala nanosili bi povrede protivniku. Upoređujući ove nalaze sa primercima iz carigradskih kolekcija, može se zaključiti da su bombe nađene u Golupcu i Ramu turskog porekla, dok se primerci iz Beograda mogu vezati za nemačku proiz-

vodnju (Bajalović-Hadži-Pešić 1989: 166). Dve u potpunosti očuvane bombe sa Šabačke tvrđave analogne su bombama sa Golupca i Rama i opredeljene su kao turske, dok je jedan fragment grlića bombe analogan nalazima iz Beograda, i odgovara proizvodima nemačkih radionica.

Na fragmentima staklenih bombi mogu se primećiti tragovi u vidu horizontalnih koncentričnih linija, koje ukazuju na to da su bombe bile iskorušene.

Zaključak

Sudeći po analogijama može se izneti zaključak da se celokupan stakleni materijal može datovati u vreme 16-18 veka.

Dve kategorije nalaza, posude i staklene bombe, možemo vezati po kontekstu nalaza za vojnu posadu tvrđave. Iako boce i čaše mogu predstavljati inventar kako civilnih, tako i vojničkih objekata, kategorija staklenih bombi jasno govori o karakteru nalaza.

Poseban problem predstavlja kategorija staklenog ženskog nakita koji je zastupljen jednim primerkom, narukvicom od staklene paste. Postoji nekoliko mogućih interpretacija ovog nalaza. Imajući u vidu činjenice da ne postoji jasno određen kontekst u kome je otkrivena ova narukvica i da na ostalim lokalitetima sa staklenim materijalom istog perioda nisu konstatovane narukvice od staklene paste, postavlja se pitanje da li ovaj nalaz pripada istom periodu. Druga pretpostavka se odnosi na praksu koja se izvodi prilikom opsade utvrđenja. Naime, prilikom opsade stanovništvo Donjeg grada se sklanja unutar zidova zaštićene tvrđave, tako da je ovaj nalaz mogao ovde doseguti na ovaj način.

Što se tiče većine staklenog materijala, nije ga bilo moguće kulturno opredeliti, niti ga vezati za određenu etničku grupu, dok je u slučaju staklenih bombi analizom utvrđeno da su očuvani celi primerci pripadali turskim vojnim formacijama, a fragmenti su pripadali austrijskim.

Zahvalnost. Posebnu zahvalanost dugujemo Narodnom muzeju iz Šapca i arheologu Gordani Ković na ustupljenom materijalu za obradu. Takođe se zahvaljujemo Vojnom muzeju, Narodnom muzeju, Muzeju primenjene umetnosti u Beogradu, kao i muzeju u Negotinu, koji su nam obezbedili potrebne informacije i literaturu. Zahvaljujemo se i arheologu Divni Gačić (Muzej grada Novog Sada) koja nam je pomogla u analitičkoj obradi staklenog materijala.

Literatura

- Arsić R. 2004. Šabačka tvrđava – arheološka istraživanja. U *Stari grad Šabac – katalog izložbe*. Valjevo – Šabac: Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo, Narodni muzej Šabac, str. 18-28.
- Bajalović-Hadži-Pešić M. 1989. Uvoz stakla u Beograd i druge srpske krajeve u vremenu od 16. do 18. veka. *Godišnjak grada Beograda*, XXXVI: 67.
- Bajalović Hadži-Pešić M. 1989. Staklene granate iz utvrđenih gradova Srbije. *Vesnik vojni muzej*, 33: 161.
- Borsos B. 1965. *Régi magyar üvegművészeti*. Budapest: Corvina Kaidó.
- Delonga V. 1988. *Staklo srednjovekovnog Bribira*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
- Han V. 1984. Ostava stakla u Fetislamu. *Zbornik sa naučnih skupova u Negotinu i Kladowu*: 61-68.
- Ković G. 2004. Lokalitet stari grad o nalazima U *Stari grad Šabac – katalog izložbe*. Valjevo – Šabac: Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo, Narodni muzej Šabac, str. 30-36.
- Milutinović S. 2004. Istorija gradskog života U *Stari grad Šabac – katalog izložbe*. Valjevo – Šabac: Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo, Narodni muzej Šabac, str. 18-28.
- Vujaklija Lj. 1992. *Staklo iz zbirki muzeja Novog Sada*. Novi Sad: Muzej grada Novog Sada.

Teodora Radišić and Nina Moldvai

Medieval Glass Objects from Šabac Fortress

The Šabac fortress was built in 1470 when the region of today's Mačva was invaded by the Turkish Empire. Mačva's convenient location has always been the cause of wars between the Austrian and Turkish empires.

Archaeological research was carried out on the location of the Šabac fortress in 2004 and items made of glass were found among the material. They were mostly found in the waste holes surrounding the original fortification from the 15th century. By the classical analysis of 89 autopsy parts, the glass material was divided into three categories: dishes,

jewelry and bombs. Most of the items belong to the category of dishes, in which bottles, as the most numerous group, glasses and bowls can be distinguished (Figure 1). These items can further be divided up into the types and under types on the basis of the form of the brim, neck and bottom. The category of jewelry was presented with the fragment of a bracelet made of glass paste (Figure 6). The glass bombs were very important findings since the Šabac fortress was among the rarest locations with these items in Serbia (Figure 7).

According to the historical facts on the import of glass products and the analogies with other findings, the glass material can be dated to the period of the

16th, 17th and 18th century. The largest number of analogies were found with the findings from the Croatian archaeological location Bribir, followed by the Upper and Lower town in Belgrade, the Turkish fortification Fethislam, as well as Hungarian glass material.

Based on the different ways of glass production and the regularity of the forms, it is known that the glass items from the Šabac fortress were produced by free blowing and blowing in the mold. The findings were decorated with simple ornaments with prevailing floral designs.

The purpose of this paper was to define the types of items, period and culture of the glass material.

